

EN REVA I
SAMHÄLLSKROPPEN

© Svenska kyrkan, 2023

Textproduktion: Mathilda Olsson

Intervjuer: Mathilda Olsson

Arbetsgrupp: Mathilda Olsson, Åsa Wikman, Anders Stenbäck, Christine Ahrendt, Mariana Viåsen, Carita Ibarra Kristensen, Carina Etander Rimborg, Inger Awenlöf-Ehrstedt, Kikki Mårtensson.

Illustrationer: Channa Bianca

Formgivning: Emma Johansson

Inledning

En reva i samhällskroppen

Denna rapport undersöker hur medarbetare i Svenska kyrkan ser på kyrkans diakonala roll och uppdrag i mötet med människor i en situation av papperslöshet. Hur ska nöden bemötas? Svenska kyrkans biskopar skrev i sitt biskopsbrev om diakoni 2015:

Civilsamhället har speciella möjligheter och ett särskilt ansvar för att försvara och stärka medmänsklighet som samhällskraft. För Svenska kyrkans diakoni är detta ett samhällsansvar, en utmaning att slå vakt om människans värde och värdighet genom att praktisera medmänsklighet och omsorg.

Med bakgrund i detta undersöker rapporten hur medarbetare i Svenska kyrkan påverkas av mötet med människor i papperslöshet, genom att belysa och sammanställa vilka erfarenheter som finns. Den beskriver också tydligt den känsla av utmattning och maktlöshet som alldeles särskilt präglar erfarenheterna av arbetet med dessa personer.

Den här rapporten är en uppföljning på utställningen 'I slutet av dagen – alla är människor' (2022) som bygger på djupintervjuer av människor som lever i papperslöshet. Både utställningen och rapporten har vuxit fram ur våra känslor av frustration, vanmakt och utmattning när vi möter den djupa nöd och den enorma utsatthet som människor under papperslöshetens villkor tvingas uthärda. Rapporten bygger på djupintervjuer med personer inom Svenska kyrkan som på olika sätt möter personer eller frågor om papperslöshet i sitt arbete, liksom deltagande observationer och besök i verksamheter som arbetar med personer i papperslöshet. Utöver detta bygger rapporten även på en enkätstudie som skickats ut till 431 personer inom Göteborgs och Skara stift, med en svarsfrekvens på 24,6 procent (106 personer).

Det är som en stor reva i vår samhällskropp, att vissa människor endast existerar men saknar verkligt liv. Vad gör det med vårt samhälle om vi accepterar att grundläggande mänskliga rättigheter åsidosätts och att dessa personer inte får basala behov tillgodosedda? Människor som hamnat i papperslöshet behandlas på alla sätt som oönskade genom lagförslag, ordval och ett stort fokus på återvändande. Med den hårda retorik som används om dem blir revan allt större. Det är som ett blödande sår. Det är ett slags passivt våld som används som strategi, att frånta människor rättigheter, att göra livet svårt, att genom uttröttning få personer att återvända. Men många av dem vi möter har av olika skäl inte möjlighet att återvända, utan har hamnat i en limbosituation. De kan alltså inte utvisas men får heller inte uppehållstillstånd, och då har de inte rätt till stöd och hjälp från det offentliga Sverige. Detta framkommer tydligt i rapporten, där 'de fyra sista siffrorna' är ett återkommande tema.

När myndigheter fransäger sig sitt skyddsansvar för människor läggs svårhanterliga bördor på civilsamhället som på olika sätt får försöka hantera hjälpsökande människor. Diakonala medarbetare i kyrkor och församlingar i Svenska kyrkan upplever alltmer att det gemensamma samhällsansvaret har kommit i obalans.

Vi i arbetsgruppen vill genom rapporten uppmärksamma nöden hos människor i papperslöshet, att den finns mitt i våra församlingar och mitt i vårt samhälle. Rapporten visar att den utmattningsspolitik som bedrivs mot människor i papperslöshet också påverkar medarbetare i Svenska kyrkan som möter dem. Många medarbetare har beskrivit känslor av trötthet, hopplöshet och utmattning, det är lätt att ge upp. I rapporten beskrivs önskemål om utveckling av uthållighetsstrategier för oss som på olika sätt ger stöd till personer i papperslöshet.

Utifrån rapportens resultat föreslår vi i arbetsgruppen åtgärder för att stärka församlingar och enskilda medarbetare i det viktiga arbete som görs för oerhört utsatta människor.

Det talas och skrivs mycket om 'skuggsamhället'. Kanske är det så att det är vi själva som skapat skuggan genom att frånta människor deras värde och värdighet? Rapporten vill bidra till att vi som kyrka kan hjälpa till att lysa upp skuggan, belysa utsattheten och sprida kunskap om papperslöshetens villkor.

Låt oss inte tystna! 'Om ni tiger ska stenarna ropa'

Arbetsgruppen för *En reva i samhällskroppen* december 2023

Arbetsgruppen består av:

Mathilda Olsson, rapportförfattare, Linnéuniversitetet Växjö

Åsa Wikman, stiftsdiakon, Skara stift

Anders Stenbäck, stiftsadjunkt, Göteborgs stift

Christine Abrendt, diakon, Göteborgs domkyrkoförsamling

Mariana Viåsen, diakon flykting- och integrationssamordnare, Borås pastorat

Carita Ibarra Kristensen, diakonal samordnare, Mölndals pastorat

Carina Etander Rimborg, kommunikatör, Mölndals pastorat

Inger Avenlöf-Ehrstedt, diakon, Toarps församling

Kikki Mårtensson, verksamhetsutvecklare Sensus studieförbund

Vi i arbetsgruppen vill tacka:

Sarah Philipson Isaac, doktorand vid institutionen för sociologi och arbetsvetenskap och *Linus Hermansson*, doktorand vid institutionen för socialt arbete, Göteborgs Universitet, som har handlett rapportskrivandet. Ni har också på alla tänkbara sätt stöttat tillkomsten av rapporten genom råd, textförslag, deltagande i planering samt upplägg av rapportsläpp. Utan er medverkan hade denna rapport inte varit möjlig!

Alla er som medverkat vid djupintervjuer – *Henrik Törnqvist*, *Fredrik Ivarsson*, *Eva Forssell-Aronsson*, *Helge Antonsson*, *AnnSofie Olsson*, *Roger Olsson*, *Linus Hermansson*, *Anna Karlgren* och *Åke Bonnier*. Tack för er tid, er kunskap och ert engagemang!

Alla människor i papperslöshet som *Mathilda Olsson*, rapportförfattare, fått möjlighet att samtala med och träffa. Tack för att ni orkat dela med er av era erfarenheter!

Alla organisationer, föreningar och verksamheter där Mathilda fått göra studiebesök, ni har bidragit med så mycket insikter och kunskap.

Tack till *Siri Sandin*, Asylrättscentrum, för att du tog dig tid för samtal.

Tack till *Emma Johansson*, kommunikatör Skara stift, för layout.

Tack till *Channa Bianca*, konstnär, för illustrationerna till rapporten.

Tack till alla er som på olika sätt bidragit till att rapporten kunnat göras.

Till sist vill vi i övriga arbetsgruppen rikta ett mycket stort tack till *Mathilda Olsson*, rapportförfattare! Vi är så glada och stolta över den här rapporten och vi är så tacksamma över det fantastiska arbete du gjort!

1. Papperslöshetens villkor

‘November 2015, där det tvärvände’

Under de senaste årtiondena har Sverige och Europa gått mot en mer restriktiv migrations- och asylpolitik. Europas gränspolitik har gjort det alltmer omöjligt för människor att nå fram till Europa på lagliga sätt samtidigt som reglerna för att söka asyl kräver att man befinner sig inom Europas gränser. De som ändå når ett europeiskt land för att söka asyl möts ofta av ifrågasättande och kriminalisering av gränspassager, vilket skapar en klyfta mellan formell asylrätt och den verkliga möjligheten att söka skydd.

Den restriktiva asylpolitiken har resulterat i en ökad andel avslag på asylansökningar, vilket i sin tur ökat antalet papperslösa personer. Detta beror inte på minskat skyddsbehov, tvärtom har antalet människor på flykt ökat drastiskt i världen det senaste decenniet (UNHCR, 2023), utan på strängare lagar och tolkningar om vem som är berättigad till asyl (Sager m.fl., 2016). Ett tydligt exempel på detta kan ses i den initiala ‘mobilisering av solidaritet’ som växte fram i relation till den så kallade ‘flyktingkrisen’ 2015. Mobiliseringen tog sig uttryck tidigt 2015 där stärkt kapacitet för att ta emot en stor mängd människor initierades, och Sverige fortfarande hade ett av det mest generösa asylsystemet i Europa (Abdelhady m.fl., 2020). Detta kom dock till ett abrupt slut när den dåvarande statsministern Stefan Löfven den 24:e november 2015 meddelade behovet av ett ‘andrum’ i svensk asylpolitik, där flyktingmottagandet nu blev refererat som en ‘krissituation’. Denna krisretorik finns fortfarande djupt integrerad i samhället sett i att benämningen ‘flyktingkrisen’ återkommande används. Andrummet innebar nedskärningar i Sveriges migrationspolitik med syftet att begränsa antalet asylsökande och avskräcka folk från att söka asyl i Sverige (Sager & Öberg, 2017). Exempel på detta är den tillfälliga asyllagstiftningen som introducerades i november 2015, återinförandet av gränskontroller och ökade resurser till polisen för att verkställa deportationer. Det innebar även inskränkningar i rätten till familjeåterförening och begränsningar i vilka som beviljas skyddsstatus (Ibid; se även Abdelhady m.fl., 2020). På så sätt är det många som upplevde att 2015 kom att präglas av en ‘helomvändning’, ‘omsvängning’, eller som i Henrik Törnqvists uttryck ‘en tvärvändning’ vad gäller migrationspolitiken. Henrik Törnqvist, kyrkoherde i Trollhättans församling, beskriver att förhoppningar för människor i papperslöshet att skapa en framtid i Sverige minskade 2015:

Det är ett starkt förändrat samhälle. Jämför man från augusti 2015
så räcker det att gå till november 2015 där det tvärvände.

På liknande sätt genomgick även Lagen om mottagande av asylsökande (LMA) förändringar där det ekonomiska stödet till asylsökande med utvisningsbeslut gjordes alltmer restriktivt. Tidigare gällde det ekonomiska stödet till den dag personen hade möjlighet att lämna Sverige, men övergick till att upphöra för vuxna när den sökandes asylansökan avslås (Elsrud m.fl., 2021, s.18). Förändringarna bidrog till en ökad sårbarhet bland de som fått utvisningsbeslut eftersom möjligheten att göra anspråk på välfärdsrättigheter kraftigt begränsades – detta oavsett personens möjlighet att lämna Sverige. Henrik Törnqvist fortsätter sin reflektion kring det politiska skiftet och uttrycker att 'tvärvändningen 2015' accelererade den process där polarisering mellan grupper av människor skapas. Han uttrycker att de politiska skiften vi ser idag inte har skett snabbt, utan att Tidö-avtalet enbart är det senaste i raden av exempel på begränsningar av människors grundläggande behov och rättigheter. I samtal med AnnSofie Olsson, diakon i en storstadsförsamling, menar hon att det är en medveten strategi att isolera personer i asylprocessen från det omgivande samhället:

Det är ju ett problem för staten att det är så många människor som engagerar sig. Så det här är ju ett sätt att klippa av kontakten så att man ännu mer ska kunna prata om vi och dem. Det är mycket svårare att prata om vi och dem när det är någon jag känner, någon jag har en relation till. Så jag ser det som ett ganska medvetet arbete att isolera flyktingar.

På liknande sätt problematiserar Roger Olsson, kyrkorådsordförande i Borås pastorat, papperslöshetens villkor och statens roll i den sårbarhet som uppstår i relation till en sådan position i samhället:

Vi sätter dem medvetet i ett limbo där vi som stat utsätter dem för trafficking, vi utsätter dem för utnyttjande och människohandel därför att vi inte tillåter dem att vara här och de kan inte åka tillbaka. Alternativet för dem blir att leva i skuggsamhället. Det är ju en skuld för Sverige som land.

Detta är centrala teman för rapporten, vilket kan ses i den nästkommande sektionen som hanterar den utsatthet som följer att sakna personnummer i en svensk kontext. Det följs sedan av kyrkans roll i civilsamhället, som ger ett teologiskt perspektiv på Svenska kyrkans arbete med personer i papperslöshet. Därefter ges en inblick i stiftens arbete och centrala reflektioner som lyfts av såväl intervjupersoner, i enkätundersökningen och de verksamhetsbesök som ligger till grund för rapporten. Rapporten avslutas med reflektioner kring behovet av motståndsstrategier i relation till den utmattningsspolitik som brer ut sig inom såväl civilsamhället som hos de som lever i papperslöshet och arbetsgruppens rekommendationer för att stärka arbetet kring en rättighetsbaserad diakoni.

Stor utsatthet: ‘De fyra sista siffrorna’

I de första sidorna i det röda anteckningsblocket som har följt med på studiebesök och samtal står ett citat som skildrar en persons upplevelse av att leva i papperslöshet. *‘Min relation med Sverige är som en våldsamt relation, man vill lämna men inte vet hur.’* Detta citat är ett exempel på en situation som ofta beskrivs som ett ‘juridiskt limbo’, där personen saknar juridisk rätt att stanna i Sverige, men inte heller kan lämna Sverige eller utvisas. Detta limbo försätter människor i papperslöshet, ett tillstånd där människor är fysiskt närvarande i landet men samtidigt frånvarande och exkluderade från det skyddsnet som finns i Sverige (Elsrud m.fl., 2021). Enligt forskningsstudien SHERUM (The Swedish Health Research on Undocumented Migrants), baserad på en enkät och psykologiska tester med 104 människor som lever i papperslöshet i Stockholm, Göteborg och Malmö, uppger 97% upplevda risker med att återvända till sitt ursprungsland i relation till fängelse, misshandel, tortyr och död (Ascher m.fl., 2021). Studien visar att faktorer i ursprungslandet avgör möjligheten att återvända snarare än livssituationen i Sverige, även att studien visar att livssituationen för människor i papperslöshet i Sverige är ‘extremt dålig’.

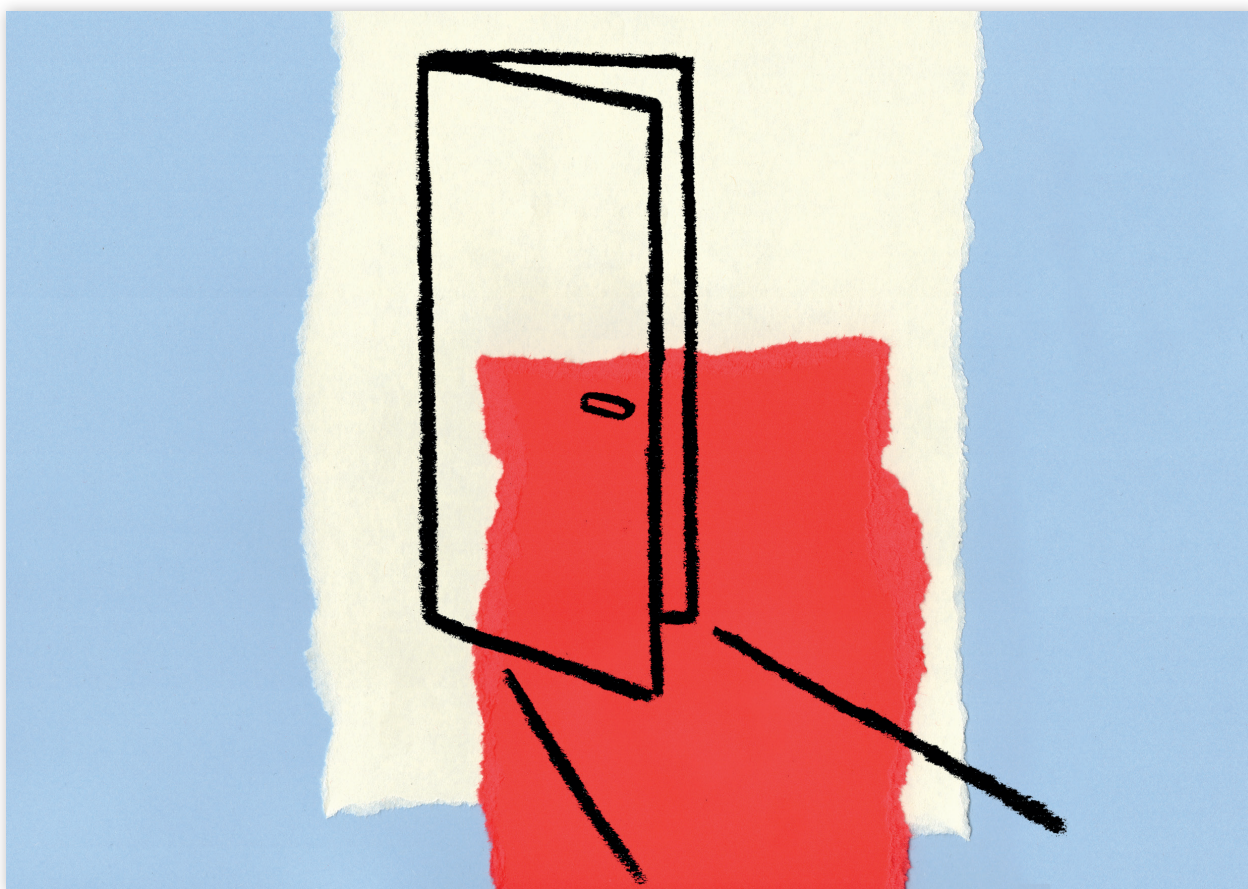

Illustration av Channa Bianca till citat: ‘Min relation med Sverige är som en våldsamt relation, man vill lämna men inte vet hur.’

Eva Forssell-Aronsson, kyrkorådsordförande i Mölndals pastorat, beskriver att den sociala utsattheten i det svenska samhället har blivit bredare under de senaste 20 åren. Eva beskriver att nya former av utsatthet har blivit mer synliga och att ensamheten har tagit andra former idag där människor i högre grad hamnar utanför samhället. Denna utsatthet menar hon syns i unga och äldres psykiska ohälsa, arbetslöshet och större behov av ekonomiskt stöd, vilket enkätsvararna och intervjudeltagarna i denna rapport i varierande befattningar inom Svenska kyrkan dagligen möter i sitt arbete. Det återspeglas också i Svenska kyrkans arbete mot matfattigdom, där de som söker sig till kyrkan för hjälp med mat lever i en alltmer utsatt situation och många periodvis upplever hunger. Orsakerna till att människor hamnar i en sådan situation är många och speglar att stora grupper saknar ekonomiska resurser till sina grundläggande behov. Här är människor i migrationsprocess en grupp av många men upplever en särskild utsatthet just på grund av deras juridiska sårbarhet.

Papperslöshet är en del av den mer synliga utsattheten idag och är en del av vad Svenska kyrkans diakoni i församlingar, på stiftskanslier och på nationell nivå möter. Intervjudeltagarna beskriver att sårbarheten som finns i det papperslösa tillståndet är unikt i den rättslöshet som uppstår. Henrik Törnqvist beskriver att det finns en fundamental skillnad mellan andra utsatta grupper och de som lever i papperslöshet: *de fyra sista siffrorna*. AnnSofie Olsson, diakon i en storstadsförsamling, beskriver att den fundamentala skillnaden har sitt ursprung i att personnumret placerar dig 'inom systemet' och i ett stort skyddsnät. Personnumret som ett administrativt verktyg definierar en person som 'officiellt närvarande' där avsaknaden av identitetshandlingar innebär en exkludering från nödvändiga tjänster och kontakter i samhället (Sigvardsdotter, 2012, s.105).

Enligt SHERUM-studien lever människor i denna avsaknad av personnummer i Sverige i en livssituation som är väldigt utsatt. Sex av tio har dålig eller mycket dålig hälsa, tre av fyra uppger en försämrad hälsa under tiden i papperslöshet, sex av tio uppfyller diagnoskriterierna för posttraumatiskt stressyndrom, 70% saknar tillräckligt med mat vid minst ett tillfälle i månaden, och endast en av 104 personer var inte bostadslös enligt Socialstyrelsens definition. Denna statistik visar en situation där människor i papperslöshet har begränsad tillgång till grundläggande rättigheter i form av sina basala behov. Vår enkätstudie som är baserad på diakoners, diakonassistenters samt flykting- och integrationssamordnares upplevelser och erfarenheter i arbetet med människor i papperslöshet överensstämmer med SHERUM-studien.

Diakonimedarbetare i Svenska kyrkan identifierar de basala behoven som det område där mest stöd efterfrågas. Den största hjälpförfrågan är mat, där 86% av de svarande diakonerna på något sätt bidrar med tillgång till mat. 67,1% bidrar med tillgång till kläder och hygienartiklar och lika stor andel bidrar med stödsamtal¹. Kontakt med sjukvård och myndigheter i Sverige är också något som efterfrågas i hög grad men även begränsas av avsaknaden av personnummer. Svenska kyrkan möter denna utsatthet dagligen, men däremot upplever endast 11,6% av respondenterna i enkäten att behoven kan bli mötta i mycket stor eller stor utsträckning. 45,3% upplever att behovet kan mötas till en liten eller ingen utsträckning alls.

¹ Här vill vi påminna läsaren om att enkätstudiens resultat måste förstås mot bakgrund av dess svarsfrekvens på drygt 25 procent. Vi menar trots denna svarsfrekvens att resultatet visar på tendenser i arbetet med personer i papperslöshet och ger oss en viktig inblick i detta arbete, samtidigt som vi vill vara transparenta med resultatets validitet.

2. Svenska kyrkans uppdrag: Visa kärlek och omsorg i handling och ord

Svenska kyrkans roll i civilsamhället bör ses i en vidare kontext. Svenska kyrkan har visserligen fram till millennieskiftet varit kopplad till staten men den har aldrig haft sin grund i nationell identitet. Den fanns i landet i flera hundra år innan den svenska staten hade bildats och var från första början engagerad i social verksamhet. Ur kristen självförståelse är kyrkan en världsvid gemenskap av människor som hör samman med Kristus, och den har ett uppdrag överallt i sin omvärld utifrån olika kontextuella förutsättningar.

I allt skall kyrkan återspegla Guds rike och motiveras av Guds kärlek till sin värld. Vi tillhör inte världen men Jesus sänder oss till världen för att utge oss med Guds kärlek. (Joh 17:16ff). 'Gör allt för att den stad jag har deporterat er till skall blomstra, och be till Herren för den. Ty dess välgång är er välgång'. (Jer 29:7). Kyrkans grundläggande uppgift har fyra dimensioner, gudstjänst, undervisning, diakoni och mission, som anförtros alla kristna. Arbetet med utsatta människor hör till den diakonala aspekten, som liksom uppgiftens andra sidor alltså är hela församlingens ansvar.

Bibeln återkommer ofta med uppmaningar till en särskild omsorg om utsatta människor som saknar skyddsnet i samhället: änkor, föräldralösa, invandrare och fattiga, och dessa olika behov spelas inte ut mot varandra. Det handlar om rättvisa och allas samhörighet som människor. Gud gör inte skillnad på människor och detta måste alltid väga tyngre än våra sociala konstruktioner. (Jak 2:1-8)

Utifrån vår kristna tro gäller Guds kärlek alla människor och att göra denna kärlek märkbar i vårt samhälle är alla kristnas uppdrag. Därför spelar det roll hur vi är med varandra och det spelar roll hur vi ser på andra. Kyrkans uppdrag är att inkludera, vara välkomnande och öppen, speciellt för de som är utanför eller främmande, ta vara på det de kommer med och vill bidra med så att det goda kan växa och utvecklas.² 'Håll broderskärleken levande. Kom ihåg att visa gästfrihet, ty det har hänt att de som gjort det har haft änglar till gäster utan att veta om det'. (Hebr 13:1-2)

'Gud skapade människan till sin avbild, till Guds avbild skapade han henne. Som man och kvinna skapade han dem.' (1 Mos 1:27) Därav bär människan en värdighet som aldrig kan relativiseras. Att Guds avbild finns i varje människa innebär också att Gud identifierar sig med var och en vi möter och i hur de behandlas. (Matt 25:35-40) Ingen får sko sig på den fattige. Ingen skall osynliggöras och föraktas. Maria säger om Gud att 'Han störtar härskare från deras troner, och han upphöjer de ringa'. (Luk 1:52)

² Till Guds rike hör fred och försoning, och detta uttrycks också genom att alla vapen hålls utanför kyrkorummet, i vapenhuset. Traditionen med den så kallade kyrkofriden kommer från bibelns beskrivning av möjligheten att söka asyl från smärre straff genom att fly till försoningsaltaret i templet och därmed söka Guds nåd.

Varje människa har fått Guds förtroende att med omsorg förvalta den underbara skapelsen, men inte att lägga beslag på den. Kyrkans innersta tecken är den delade måltiden, brödet som bryts för alla, både i nattvarden och i vardagen.

Arbetsgruppen för *En reva i samhällskroppen* december 2023

Illustration av Channa Bianca till: 'Hopp och kristen gemenskap'

‘En nagel i ögat på det offentliga’

Fram till år 2000 var Svenska kyrkan statskyrka i Sverige – sedan dess är kyrkan en del av civilsamhället. Samtidigt har det även tidigare funnits ett spänningsförhållande mellan kyrkan och staten och dess offentliga institutioner, inte minst rörande migrationsfrågor. Henrik Törnqvist ger en bild av den position Svenska kyrkan har i det svenska samhället idag. Han talar om samhället som en kropp där det offentliga samhället och civilsamhället verkar tillsammans. Det finns det som bär upp kroppen såsom skelett och muskulatur, vilket han menar är de rättigheter samt skyldigheter vi har i samhället. Sedan finns det mjukdelar, såsom samhällets kultursektor. Skelett, muskulatur och mjukdelar ser han som det offentliga samhällets roll. Själén i denna samhällskropp ser Henrik som civilsamhället, vilket ger kroppen liv. Han menar att organisationer finns i samhället för att skapa *tillit* mellan människor på mötesplatser, där *sammanhang* skapas och kan bidra till *tillhörighet* och *mening*. Civilsamhället kan även ge plats för *tro*, någonstans där människors existentiella frågor får plats. Henrik menar att detta även är en beskrivning av Svenska kyrkan: en plats för tillit, sammanhang, mening och tro. Samhället i sig består av alla de människor som lever och interagerar med varandra, och alla har den grundläggande mänskliga rättigheten att både tro och otro. Detta ska få utrymme att synas och utövas fritt, där den sekulära staten och myndigheterna ska garantera religionsfrihet i samhället genom att inta en neutral ställning.

Henrik Törnqvists beskrivning speglar den gemensamma analysen av samtliga intervjudeltagare att det offentliga samhället skall ansvara för det yttersta skyddsnätet i samhället. Däremot har civilsamhället, som Svenska kyrkan är en del av sedan år 2000, blivit en av de huvudsakliga aktörer att utföra välfärdsarbete som tidigare utförts av de offentliga institutionerna. Samhällskroppen som Henrik Törnqvist benämner har varit under förändring de senaste 30 åren där svensk välfärdspolitik har reformerats från välfärdsstat till välfärdssamhälle. Folkhemmets storhetstid då myndigheter gjorde anspråk på att stå för all välfärd och motade bort andra aktörer har sedan den ekonomiska krisen 1992 kommit att skifta till det motsatta. Ett bärkraftigt samhälle förutsätter en stat som både garanterar ett allmänt skyddsnät och som samtidigt uppmuntrar alla goda krafter att samarbeta för en gemensam välfärd.

Detta reflekteras även i det som Vilma Nyberg (2022) belyser som en solidaritets- och omsorgskris, vilket intensifierades under 2015 när en stor mängd flyktingar togs emot av Sverige under en kort period. Denna kris beskriver Nyberg har sitt ursprung i brister i statens mottagande där civilsamhället klev fram och tog ett stort ansvar. Detta ansvar menar intervjudeltagarna var märkbart under 2015 där AnnSofie Olsson upplevde en ökad hjälpförfrågan samt vilja från civilsamhället att hjälpa till.

En ytterligare gemensam analys som har varit tongivande är den stora hjälpförfrågan med att navigera i 'myndighetssverige', vilken hjälp erbjuds och var? Henrik Törnqvist uttrycker att kyrkans erfarenhet med denna hjälpförfrågan blev allt större under 2015, men samtidigt beskrivs 'fundamentalt olika förutsättningar' med arbetet i dagens samhälle 2023.

Det är så fundamentalt olika förutsättningar. Och där kommer priset att bli högre för att stå för de här värderingarna. Det kommer att kosta på att tala om solidaritet. Det kommer att vara till och med riskabelt att tala om ett solidariskt samhälle.

Förutsättningarna Henrik nämner knyts gemensamt av intervjudeltagarna till två dimensioner, dels den samhällsutvecklingen Nyberg (2022) benämner som en 'solidaritets- och omsorgskris', dels till den politiska utvecklingen i migrations- och asylpolitiken det senaste decenniet och som tar sig allt mer restriktivt uttryck i Tidö-avtalet. I dialog med Biskop Åke Bonnier om samhällssituationen 2015 i jämförelse med dagens situation 2023, uttrycker han sin personliga erfarenhet i de förutsättningar som har skiftat.

Jag var så stolt över att vara svensk 2015 när jag var i internationella sammanhang. Folk kom fram till mig och sa 'det är fantastiskt vad ni gör i Sverige'. Jag blev gråtfärdig av lycka och stolthet över vårt beteende då, jag kan inte påstå att jag blir gråtfärdig av lycka över vårt beteende idag.

Anna Karlgren arbetar på nationell nivå inom Svenska kyrkan på kyrkokansliet i Uppsala som senior policyrådgivare med fokus på migration, integration och barnfrågor. En del av Annas arbete går till kontakten med de olika stiftet i Sverige om hur arbetet fungerar på församlingsnivå, där hon inhämtar information som rör frågor om vem de möter och vad de ser. Denna roll möjliggör att ta vidare erfarenheten hos församlingar i form av ståndpunkter, eller förslag till ståndpunkter, till politiker och myndigheter. Anna ser en ökad oro hos församlingarna att kyrkan rör sig från att vara ett komplement till det offentliga mot att utföra insatser som *ersätter* det offentliga. Eva Forssell-Aronsson pekar på att denna ökade oro är nära sammankopplad med att nya typer av utsatthet har utvecklats under de senaste 20 åren som placerar fler människor utanför samhället, där papperslösheten är en tydlig dimension. Henrik Törnqvist uttrycker nedan likt Eva Forssell-Aronsson att fler människor 'ramlar igenom' skydds nätet i den offentliga sektorn.

Jag tror på ett samhälle där det offentliga samhället har omsorgen om de människor som bor i samhället.

Det finns ett fungerande välfärdssystem, ett finansiellt nät som fångar upp människor. Det nätet får ju större och större hål och maskor nu att människor ramlar igenom. Jag tycker det är ett misslyckande i samhället.

AnnSofie Olsson med 25 års erfarenhet i socialtjänsten som nu arbetar som diakon inom Svenska kyrkan ger ett exempel nedan på hjälpförfrågan som har ökat i civilsamhället.

Jag har jobbat själv 25 år i socialtjänsten. Jag har aldrig varit med om att vi har skickat någon till kyrkan för att socialtjänsten inte har tagit sitt ansvar. Men det mötte jag direkt när jag kom hit.

AnnSofie ger uttryck för det som forskning har pekat ut som ett beroendeförhållande mellan civilsamhället och staten, där staten till viss del är beroende av att civilsamhället utför välfärdstjänster, samtidigt som civilsamhällesaktörer till viss del är beroende av ekonomiska bidrag för de välfärdstjänster som utförs, idag i en större omfattning (Nyberg, 2022, s.151). Detta förhållande återspeglar Henrik Törnqvists beskrivning av samhället som en relation mellan det offentliga och det civila. Anna Karlgren uttrycker att civilsamhällets, och Svenska kyrkans, styrka i arbetet med människor i asylprocessen är att nå denna målgrupp på ett sätt som de offentliga institutionerna inte har möjlighet till, men att kyrkan inte har möjlighet att helt täcka upp för de 'hål' och 'maskor' som Henrik Törnqvist nämner. Biskop Åke Bonnier ger en målande bild av situationen nedan.

En nagel i ögat på det offentliga, säger jag. Det offentliga får inte hålla på och skära ned och skära ned, det offentliga har ett ansvar. Man kan inte bara säga 'gå till kyrkan så kommer det att lösa sig'. Det kommer inte att lösa sig för det första, vi har inte resurserna. Och för det andra, det är inte vårt ansvar. Sen gör vi det i alla fall, så långt vi kan och så långt det är möjligt, för det är vår kallelse.

3. En inblick i arbetet med människor i papperslöshet

‘Behovet av en gemensam reflektion’

2015 skrev ärkebiskop Antje Jackelen att samhällets välfärdssystem var under stora påfrestningar (Biskopsmötet, 2015). Dessa påfrestningar beskrevs i relation till växande polarisering i samhället, ökade skillnader i förutsättningar och resurstilldelning bland olika grupper, konflikter, klimatförändringar och flyktingsituationen. Under de nämnda påfrestningarna, i ett samhälle som Henrik Törnqvist beskriver som starkt förändrat, skrivs ‘Ett biskopsbrev om diakoni’ i en önskan om att förtjäna ett samtal om vad diakoni är, hur den ser ut och hur den ska utvecklas vidare då diakonin ses som en grundläggande livsyttning för kyrkan, och av vad det innebär att vara kyrka. ‘Diakoni’, som är en försvenskning av grekiskans ‘diakonia’, betyder *tjänande* och refereras till kyrkans omsorg om människan och skapelsen. Intervjudeltagarna argumenterar i linje med denna beskrivning, att diakonin är en dimension som genomsyrar hela kyrkans arbete. Behovet av Biskopsbrevet om diakoni skrivet 2015 kan placeras och analyseras utifrån de påfrestningar som det diakonala arbetet jobbade utifrån, då arbetet utformas efter näringslivet förutsättningar och behov (Biskopsmötet, 2015). Denna reflektion liknar det AnnSofie Olsson uttrycker är viktigt i Svenska kyrkans sociala arbete i dagens samhälle åtta år senare: en gemensam reflektion. Intervjudeltagarna gör en gemensam analys och uttrycker att kyrkan står stadigt i sin identitet, samtidigt som det sociala arbetet som utförs i diakonin behöver reagera på och följa samhällsutvecklingen. Utdraget nedan skildrar påfrestningar, eller som Roger Olsson, kyrkorådsordförande i Borås pastorat, benämner ‘förflyttningar’ som sker i dagens samhälle och som lägger grunden till behovet av att idag fortsätta reflektionen.

Det är förflyttningar som jag inte trodde var sanna. Jag kommer ihåg att vi pratade om det här för länge sedan. På våra gruppmöten brukade en kollega säga att det går fort nu, och det sa han 2016/2017. Han varnade för att det skulle komma att hända och allt det som vi pratade om då håller på att genomföras just nu. Allt det vi såg som varningssignaler på det som skulle kunna vara en ganska dyster framtid, det genomförs just nu. Eller försöker genomföras i alla fall. Konceptet med människovärdet förflyttas och mänskliga rättigheter ifrågasätts på ett väldigt öppet plan, och legitimeras också.

I biskopsbrevet beskrivs Svenska kyrkans roll i samhället under 2015 som tydligare än på länge, i sin roll som samtalspartner, samverkanspart, röstbärare och utförare av välfärdstjänster. Roger Olsson, kyrkorådsordförande i Borås pastorat, beskriver nedan i samma anda att Svenska kyrkan har en viktig roll i dagens samhälle.

Jag tror nog att vi är den viktigaste institutionen i hela Sverige just nu. Just nu som vindarna blåser i det här landet, så är det oerhört viktigt att vi står upp för de kristna värderingar som vi ska bära, för det finns de som utmanar oss.

Denna sektion skildrar rollen i dagens förflyttningar utifrån medarbetare med olika befattningar inom Svenska kyrkan och deras erfarenheter när ansvaret för välfärden förskjuts och i synnerhet av arbetet med människor i papperslöshet. En inblick i det diakonala arbetet på församlingsnivå och stiftsnivå i Göteborgs och Skara stift samt på nationell nivå belyser inte endast detta arbete i isolation, men kan bidra till att lyfta papperslöshetens utsatthet, de strukturer som skapar den samt hur utsattheten kan navigeras framåt i en alltmer restriktiv migrations- och asylpolitik. Kanske kan det bidra till att förtolpa det samtalsbrevet skrivet 2015 uppmanade till.

Arbetet utförs av få församlingar: 'Vårt nätverk är unikt'

Utifrån vår enkät finner vi diakoner, diakonassistenter samt flykting- och integrationssamordnares upplevelser och erfarenheter i arbetet med människor i papperslöshet. Ett resultat från enkäten skildrar hur detta arbete är distribuerat i församlingarna och pastoraten inom de två stiftet, vilket visar sig vara koncentrerat i en liten andel. 17,6% av respondenterna uttrycker att människor i papperslöshet är en mycket eller stor prioriterad grupp inom sin församling eller pastorat, där övriga 82,5% uttrycker att det är en liten eller inte alls prioriterad grupp.

Från studiebesök och samtal har en bild av det diakonala arbetet med människor i papperslöshet formats som ett arbete som varierar i omfattning i mån av diakoner och ideella som samverkar, samt mängden människor det finns kapacitet att stödja. Aktiviteter inkluderar matutdelning, samtal, språkcaféer, kläduddelning och rådgivning. Utförda aktiviteter har återspeglat omfattningen av diakoner och ideella samt den samverkan som finns knuten till det specifika närsamhället. Helge Antonsson, präst i Mullsjö-Sandhems församling, skildrar i kommande exempel 'Den ensamman diakonen' hur detta arbete navigeras i en relativt ensam arbetssituation.

Ett exempel på en mobilisering och utarbetad modell möjliggjord av samverkan och Svenska kyrkans roll som en *'[...] otrolig organisationsresurs för att göra verksamheter'* är samarbete med Rosengrenska stiftelsen i en gemensam mottagning som erbjuder stöd, hjälp och rådgivning till människor i migrationsprocess. AnnSofie Olsson som är aktiv i nätverket beskriver att den gemensamma mottagningen tillsammans med Rosengrenska stiftelsen och andra aktörer har vuxit ur det identifierade behovet på gräsrotsnivå där kyrkans resurser och tillgångar har kunnat utnyttjas på ett effektivt sätt. AnnSofie talar om det diakonala arbetet som sker tillsammans på mottagningen som att skapa barmhärtiga rum för människor som lever i olika former av utsatthet, utifrån samverkan och resurser. AnnSofie uttrycker däremot att nätverket är unikt i Västsverige och att få församlingar täcker mycket av arbetet med människor i migrationsprocess, oavsett storlek. Kyrkans arbete tillsammans med Rosengrenska stiftelsen stödjer människor från hela Västsverige. Många hänvisas från församlingar med

större ekonomiska resurser. Linus Hermansson, diakon och doktorand vid Göteborgs universitet, beskriver att det finns ett jämlikhetsperspektiv då Svenska kyrkan har mer resurser i vissa delar än i andra och att det även speglar diakonin. AnnSofie framför behovet av att på stiftsnivå lyfta att församlingar som går in i ett arbete riktat till en viss målgrupp också bör bli tilldelade resurser från kyrkan för att kunna utföra det effektivt. Hon uttrycker vidare att det krävs ett mer samordnat arbete i Göteborgs och Skara stift för att skapa fler barmhärtiga rum för människor i migrationsprocess och även för att nå ut till de diakoner som arbetar relativt ensamma i sina församlingar.

Ensamhet i sitt arbete: 'Den ensamma diakonen'

I dialog med samtliga intervjudeltagare uttrycks en upplevelse av att diakonins arbete med människor i papperslöshet till stor del är stöttad av kyrkoherdar och av stiftet. En tongivande kritik är däremot riktad mot en upplevd ensamhet och isolering i sitt arbete.

Det finns en anställd som arbetar 100% med frågor som rör flyktingar och integration. Stödet för att detta arbete ska fortgå är stort men det finns också en förväntan om att den anställde (jag) ska lösa alla bitar på egen hand eller få stöd genom extern samverkan. Så funkar det inte inom några andra fokusområden i pastoratet.

Helge Antonsson, präst i Mullsjö-Sandhems församling, beskriver sin roll i kyrkan som präst samtidigt som att han 'sidekickar' som diakon då det inte finns en tillsatt diakontjänst i församlingen. Helge uttrycker att det finns diakonala aspekter av prästtjänsten, men att han ofrånkomligen har mindre tid att lägga på den diakonala verksamheten. Det jämlikhetsperspektiv som träder fram ovan reflekterar det behov av att se över den ekonomiska fördelningen inom Svenska kyrkan, däremot framkommer tid som den största bristvaran ur enkäten och av intervjudeltagarna. En stor nöd att bemöta med begränsade resurser har skapat en upplevd känsla av maktlöshet hos diakoner. De diakonala mottagningarna är enligt Helge Antonsson den 'spjutspetsen' i arbetet som utförs med människor i papperslöshet, som han önskar i sin församling hade kunnat vara mer omfattande om tiden räckte till.

Jag har lite för lite tid, jag har lite för lite resurser. Så redan i mitt initiala samtal med de här människorna är det som att man på ett sätt försöker värja sig från att bli viktig för dem. Man har inte riktigt på kontot för det. Och det är en bedrövlig ingång om man ska hjälpa någon. För det är liksom som att man på ett sätt säger till dem att: Du, för Guds skull, börja inte förlita dig på mig nu. Eller börja liksom inte hoppas på mig nu.

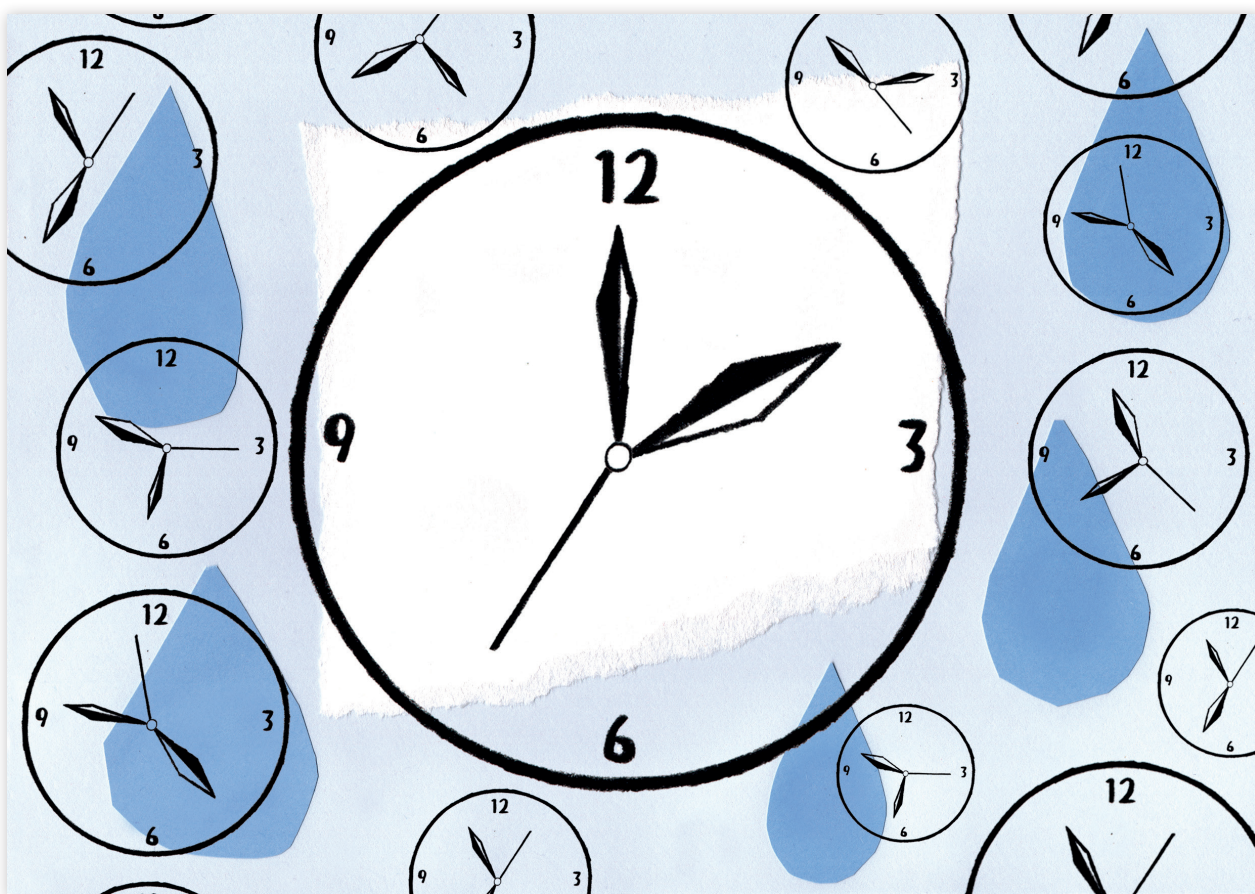

Illustration av Channa Bianca till: 'Det är ärligt talat när jag ligger vaken på nätterna, då är det diakonin och människor i papperslösheten och det som de beskriver för mig är det som jag tänker på. För jag tror att det är där min egen brist och också kyrkans brist och svek blir som tydligast framkristalliserat.'

Roger Olsson, kyrkorådsordförande i Borås pastorat, och Fredrik Ivarsson som är kyrkoherde i Varbergs församling nämner likt Helge Antonsson att den diakonala verksamheten spelar stor roll i arbetet med människor i papperslöshet. Ur dialogen framkommer perspektiv från Roger och Fredriks befattningsar där omorganisationer har skett i respons till en upplevd ensamhet och oro från diakoner i deras församlingar. Fredrik beskriver ett diakonalt decentraliserat arbete när han var ny som kyrkoherde i Varberg där det fanns ett arbetslag kring varje kyrka med en diakon i varje arbetslag. Fredrik såg detta arbetssätt som en bidragande faktor till ensamheten i diakonin, där han då skapade ett gemensamt arbetslag för diakonerna och ett kollegium som han uttrycker är av stor vikt i arbetet med människor i papperslöshet. Fredrik uttrycker personligen att ihopslagningen är bland det viktigaste han åstadkommit som kyrkoherde i Varberg då det har haft stor betydelse för diakoner att kunna jobba gemensamt. Han beskriver att arbete med en helt annan svårighetsgrad har möjliggjorts. 2017 initierades en omorganisation av Borås diakonala verksamhet med att tillsätta en gemensam diakonichef, då Roger beskriver likt Fredrik att en sammanhållen enhet saknades.

Roger antyder att detta resulterade i ett minskat avstånd mellan diakoner och till beslutsfattande där information fick en kortare sträcka. Ökad effekt av arbete gentemot den befintliga budgeten kunde nu realiseras. Diakonerna Mariana Viåsen och Inger Awenlöf-Ehrstedt som arbetade under denna omorganisering uttrycker att organisationen idag är betydligt bättre och att en chef som också är diakon resulterade i en bättre förståelse för det diakonala perspektivet. Däremot uttrycker Mariana och Inger med erfarenheter som flykting- och integrationssamordnare fortfarande en hög belastning i sitt arbete då få diakoner arbetar specifikt med människor i papperslöshet.

Omorganisationerna är exempel på det Linus Hermansson, diakon och doktorand på Göteborgs universitet, refererar till som en 'professionalisering av diakonin'. Denna professionalisering innebär en rörelse mot att hitta ett gemensamt arbetssätt, vilket Linus menar relaterar till hur fältet och hela samhället har förändrats. Mer regler och juridik har resulterat i en rädsla hos medarbetare att göra fel och att ge fel råd i arbetet med människor på flykt. Linus nämner i sin reflektion att professionaliseringen är på gott och ont då det har resulterat i bättre möjligheter att möta ett större antal människor på ett mer kvalificerat sätt men samtidigt kan ha minskat möjlighet och tid att möta den enskilda människan. Enkät och intervjuer i studien pekar på att stöd från chefer inte är tillräckligt utan att det också borde finnas organisatoriska strukturer som stödjer arbetet. Diakonimottagningarna är exempel på hur sådana förändringar kan se ut.

Ur enkäten framkommer även exempel på avsaknad av stöd vilket har resulterat i att diakoner känner sig placerade i en 'utlämnad position' i sitt arbete. Denna varierande upplevelse av stöd reflekterar det lokala styret som finns inom Svenska kyrkan. Det lokala styret anser Linus Hermansson är spännande då det möjliggör en förankring i den utsatthet som råder i det specifika närsamhället, men kräver ett gemensamt samtal för att undvika 'öar' i verksamheten.

Svårighet i sitt arbete: 'En uppförsbacke'

'En diakonkollega, det hade varit fint att ha', säger Helge Antonsson i dialog om behov i arbetet med människor i migrationsprocess, '[...] jag har både stor okunskap och en viss ensamhet'. Den koppling Helge gör mellan ensamhet och kunskap genomsyrar enkätsvaren där den även tar olika former. Bristfälliga omdömen kring målgruppens utsatthet har resulterat i oenighet och spänningar inom församlingar. Kunskap och engagemang hos kyrkoherde och ledningsgrupp nämns ha stor påverkan på arbetet. I enkätsvaren beskrivs avsaknad av kunskap bidra till en 'överväldigande känsla' då behoven i papperslösheten är så pass omfattande i en tid där som tidigare beskrivet 'maskor i skyddsnetet blir glesare'.

Eftersom olika regeringars ambitioner sedan 2015 varit att begränsa både antalet asylsökande och möjligheterna till asyl- och familjeåterförening och nu också tillstånd för arbete så är det ju en uppförsbacke.

Uppförsbacken i detta sammanhang kan analyseras utifrån konceptet 'utmattningspolitik' myntat under 2016 av gräns- och migrationsforskaren Marta Welander i sitt arbete runt Europas gränser, främst i Calais, Frankrike. Utmattning används som ett verktyg för styrning och kontroll av mänsklig mobilitet, och belyser de levda erfarenheterna hos människor på flykt av denna styrning (Ansems de Vries & Welander, 2016; 2021). Våld, direkt och strukturellt, är centralt i koppling till de upplevda livserfarenheter hos människor på flykt vilket genomsyrar den relation till Sverige en människa i papperslöshet beskriver *'Min relation med Sverige är som en våldsamt relation, man vill lämna men inte vet hur.'* Den andra dimensionen av detta koncept är den påverkan på de människor som arbetar i solidaritet med människor på flykt, där styrningen med utmattning tydligt visar sig i det faktum att *'det finns fler eldsjälar för 10 år sedan, många har brunnit ut'*, som ett enkätsvar lyder. Helge Antonsson beskriver att denna situation har bidragit till en maktlöshet, en maktlöshet som han aldrig upplevt i samma omfattning förut. Utmattningspolitiken är tydlig i de samhällsförflyttningar som sker i Sverige och påverkar dels människor i migrationsprocess, dels kyrkans medarbetare. I detta samhällsklimat som diakonin är placerad i är kunskapsutveckling en konkret önskan hos diakoner. Ur en analys av två separata dialoger med AnnSofie Olsson och Helge Antonsson framkommer ett önskat arbetssätt framåt. I kontrast till *'en diakonkollega, det hade varit fint att ha'* säger AnnSofie följande.

Många önskar sig en diakonkollega. Många kommer inte att få en diakonkollega för kyrkan får inte mer resurser. Snarare tvärtom, här var vi fyra diakoner och idag är vi två. Jag tror att vi måste tänka bredare och tänka på hur vi bygger nätverk. Vem kan vi bygga med, vem har vi samma grund som? Vi kanske har annan tro och olika ideologi men vi kan kanske jobba mot ett gemensamt mål.

Helge Antonsson drar samma slutsats och uttrycker att en given person i Skara stift att kontakta i behov av information, riktlinjer och kunskap om skyldigheter och rättigheter hade kunnat vara ett steg i rätt riktning, men att det tyvärr inte finns en sådan person. AnnSofie Olsson, Helge Antonsson och Eva Forssell-Aronsson uttrycker gemensamt att erfarna diakoner är en viktig tillgång i detta arbete som kan dela med sig av sin kunskap och erfarenhet. Det kan bidra med kollegiala sammanhang och sådana utarbetade arbetssätt som efterfrågas i enkäterna. Som AnnSofie uttrycker ovan är samverkan och nätverk i olika former ett effektivt sätt att öka kunskapen.

Samverkan: 'En ensams händer kan ej bygga en fredens värld.'

Biskop Åke Bonnier talar om kyrkans uppgift i ett samhälle som präglas av pluralism. Han använder ett hebreiskt uttryck 'Tikkun Olam' som handlar om att hela världen, att göra världen hel, till en värld där vi säger 'vi hör ihop'. Denna vision liknar Biskop Åke vid att havet består av droppar där vi tillsammans måste droppa på olika vis, han menar att *'En ensams händer ej kan bygga en fredens värld'*. På så sätt betonar han kyrkans roll i att möta människor i en rad olika situationer, liksom vikten av att detta görs tillsammans med andra delar av samhället.

Varierande upplevelser av samverkan kan identifieras från enkätsvaren. Ett perspektiv som framkommer är en bristfällig samverkan som behöver utvecklas där flertal diakoner inte vet vart de kan vända sig. I flertal fall nämns avsaknad av utarbetade arbetssätt i relation till bristfällig samverkan. Ett annat perspektiv, som är tongivande, är en effektiv samverkan med andra civilsamhällesaktörer och kommuner. Den mest omfattande formen av samverkan identifierad i enkäten är med andra kyrkor (75%), frivilligorganisationer (62,5%), och kommuner (21,9%). Bilden av varierande upplevelser av samverkan speglar även intervjudeltagarnas upplevelser. Helge Antonsson uttrycker att samverkan fungerar väldigt olika lokalt, ypperligt på många ställen, men bristfälligt med närsamhället till hans församling. Fredrik Ivarsson och Roger Olsson uttrycker en upplevd trend av brett samarbete men en minskad möjlighet hos kommuner att medverka, samt i möjligheten till statsbidrag. Kyrkan måste enligt AnnSofie Olsson få tillgång till samhällets resurser för att jobba för ett bättre samhälle. Ur Eva Forssell-Aronssons erfarenhet har samverkan historiskt följt inställningar och behov hos kommuner, samt i hur aktiva medarbetare i kyrkan varit på att nå ut. Linus Hermansson uttrycker att samverkan handlar om att bygga relationer till andra organisationer och göra det aktivt där han refererar till lokalstyret och säger att det är en process som är svår att kopiera från ställe till ställe, men istället behöver respektive diakon eller församling hitta sitt eget sätt beroende på vilka organisationer som finns på en viss plats. Resurser för en effektiv samverkan har gemensamt identifierats av intervjudeltagarna i rapporten i relationer och relationsbyggande. Nedan uttrycker AnnSofie Olsson vad som har varit avgörande i samarbetet med Rosengrenska stiftelsen.

Samverkan är ett relationsarbete. Det är långsiktigt, det tar tid att bygga tillit och förtroende. Det måste finnas tid för reflektion. Vi möts för reflektion, vi funderar, ingen äger utan vi driver tillsammans, och då ger det resultat. Det handlar om att vi gör saker tillsammans. Att vi möts i ögonhöjd.

Enligt Eva Forssell-Aronsson reflekterar omfattningen av samverkan även hur aktiva medarbetare i Svenska kyrkan har varit på att nå ut. Henrik Törnqvist uttrycker att det är viktigt att en arbetsledning och församlingsledning inte ser församlingen själv som nog och förstår att kyrkan är en del av samhället.

AnnSofies uttryck att *'[...] min styrka är att jag inte räcker till, och kyrkans styrka är när kyrkan inte räcker till för då behöver vi varandra på riktigt.'* speglar vad Henrik menar att inte se sig själv som nog, varken internt eller utåt. Biskop Åke Bonnier framför ur sin tidigare roll som kyrkoherde en förståelse i mängden arbete som kyrkoherdar har, men påpekar vikten av ett engagemang i den diakonala verksamheten. Fredrik Ivarsson framför även vikten av en gemenskap på kontraktsnivå, mellannivån mellan församling och stift. Anna Karlgren som arbetar på nationell nivå som en länk mellan nationella nivå i Uppsala till stiftet i Sverige understryker denna vision där hon uttrycker att relationer, och kedjor, inom kyrkans olika nivåer måste underhållas.

Väldigt mycket av det arbete vi gör på nationell nivå bygger vi på att vi finns överallt och att vi kan hämta upp saker från det lokala och regionala. En förutsättning är ju ändå en fungerande kedja.

På de flesta håll menar Anna att kedjan är fungerande, men att ett holistiskt arbete kräver att det finns en kontaktperson i alla stift som rör migrations- och integrationsfrågor, vilket det inte gör idag. Risken med att inte smörja kedjorna är att tappa de upparbetade kontakterna byggt runt väldigt mycket erfarenhet som finns ute i församlingarna och stiftet. Anna refererar till att arbetet i mottagandet av människor från Ukraina underlättades av de redan befintliga kontakter som knöts under 2015. Detta ger anledning till att skapa och stärka interna och externa relationer för att utveckla arbetet med människor i migrationsprocess.

4. Motståndsstrategier mot utmattningspolitik

Rami Al-khamisi och Miran Kakaee uttryckte 2019 att *'Samtidigt som den sociala utsattheten växer, växer också behovet av nya strategier för motstånd.'* (Al-khamisi & Kakaee, 2019, s.8). Denna växande sociala utsatthet utökar samtidigt den reva i vår samhällskropp som vår rapport är skriven utifrån.

Rapporten belyser inte endast utsattheten som människor i papperslöshet lever i, eller Svenska kyrkans arbete med utsattheten i isolation. Den belyser även de strategier som medarbetare i enkäten och intervjuerna tar till i motståndet mot vad utsatta människor möter och i det motstånd medarbetarna själva möter.

Samverkan kring juridiskt stöd

Det är i rapporten om 'Rörelsejuridik' som Rami Al-khamisi och Miran Kakaee (2019) uttryckte den växande utsattheten i relation till behov av nya motståndsstrategier, ur behov att förstå och tillämpa juridik som ett verktyg i social kamp för att försvara människor vars möjligheter till demokrati, ekonomisk jämlikhet och rättsväsende har försvagats. Rörelsejuridiken som en strategi för motstånd kan ses som ett verktyg för social rättvisa i en tid av ökad social polarisering, där rörelsejurister engagerar sig i civilsamhället i frågor som mänskliga rättigheter, antidiskriminering och den enskildes tillgång till rättvisa. Rörelsejuridiken kännetecknas av samspelet mellan jurister och civilsamhället, där möjlighet att verka efter de behov som upplevs hos underprivilegierade grupper kan faciliteras. Linus Hermansson beskriver ovan att mer regler och juridik har bidragit till att medarbetare i Svenska kyrkan känner en rädsla att gå in i juridiska ärenden. I denna rädsla har samarbete mellan medarbetare inom Svenska kyrkan och juristorganisationer skapats för att stå emot den utmattning som kan uppstå i förståelse av den juridiska dimensionen av migrationsprocesser. Ett exempel där behovet av juridisk rådgivning ökade är i samband med lagförändringarna hösten 2015 som blottade den rättsosäkerhet och orättvisa hos asylsökande och människor i papperslöshet. Intervjudeltagarna och enkätsvararna nämner återkommande att organisationen Asylrättscentrum (www.sweref.org) har underlättat arbetet med juridiska ärenden i rådgivning och informationsträffar. Asylrättscentrum har i över 30 år bidragit med gratis juridisk rådgivning till asylsökande, utfört påverkansarbete i den migrationspolitiska utvecklingen, spridit kunskap om asyl- och migrationsrätt på olika språk och varit aktiva i skrivande av remissvar. Samarbeten och nätverk med organisationer som Asylrättscentrum har möjlighet att stärka människors tillgång till sina rättigheter samt ge verktyg för yrkesverksamma inom Svenska kyrkan i sitt arbete i den utmattningspolitik och ständigt ändrade lagar som råder. Ett citat ur enkäten från en diakon inom Svenska kyrkan lyder som följande:

Det känns bra att kunna hänvisa till Asylrättscentrum eller ringa dit själv. Det skulle behövas ett internt nätverk, så att vi kan hjälpa varandra att fatta bättre beslut kring hjälpinsatser.

Däremot nämns även avsaknad av nätverk angående juridisk rådgivning av enstaka intervjudeltagare och i enkäten och det är därför något som bör stärkas framåt.

‘Relationerna bär oss’

Det projektgruppen har mött, vad samtliga intervjudeltagare nämner och vad enkäten visar: det behövs en kollektivitet, att arbeta tillsammans även när resurser minskar. AnnSofie Olsson uttrycker att vi inte alltid kan ha planer och att det uppstår tillfällen där vi frågar oss själva: vad gör vi nu? Hon säger att det är i den stunden som relationerna bär oss, vilket tar oss tillbaka till det Biskop Åke Bonnier uttrycker: *‘En ensams händer kan ej bygga en fredens värld.’* Svenska kyrkans relationer har identifierats i rapporten till statliga institutioner, civilsamhällesaktörer, men även internt mellan olika nivåer inom kyrkan för att stärka arbetet medarbetare kan utföra med människor i papperslöshet.

Diakonin har beskrivits av samtliga intervjudeltagare att tillhöra hela församlingens och kyrkans grundläggande uppgift. I vissa delar har en professionalisering av diakonin utvecklats i dagens samhällsförflyttningar och inneburit att samordna diakoner i egna arbetslag med diakoner som arbetsledare. I andra delar arbetar diakoner mestadels ensamma. Professionaliseringen har visats i denna rapport att bidra till ökat effektivt arbete och upplevd stöttning, samtidigt behöver utvecklingen balanseras för att inte riskera att de diakonala arbetslagen arbetar isolerat från övriga befattningar inom Svenska kyrkan. Enligt kyrkoordningen är diakonin hela församlingens ansvar, en del av sin grundläggande uppgift, och det blir väldigt fel om diakoni begränsas till befattningen diakoner. Om enskilda diakoner förväntas ta hand om hela denna uppgift själva så är det ytterligare en stor orsak till utmattning.

Det är därmed viktigt att praktisera diakonin som en gemensam angelägenhet för hela församlingen och för de olika befattningarna så att styrkan med lokalstyre och lokal förankring inte överges. En fördjupning av kompetens och engagemang kan möjliggöras av gemensamma samtal i diakonala nätverk samt med andra församlingar och med stift. Detta kan leda till en större beredskap hos chefer och även på stiftsnivå att stödja medarbetare inom diakoni som blir utsatta i sin profession.

5. Projektgruppens rekommendationer

Nedan följer rekommendationer framtagna av projektgruppen med bakgrund i de resultat som framkommer i rapporten. Rekommendationerna riktar sig särskilt till stiftsledningarna i Göteborgs- och Skara stift, samt till pastorat och församlingar i de båda stift. Vi menar också att dessa rekommendationer kan vara av relevans för andra stift och fungera som en uppmaning till ytterligare samverkan i det bredare civilsamhället.

Utvecklat samarbete mellan Göteborgs och Skara stift.

Vi vill se ett utvecklat samarbete på stiftsnivå mellan Göteborgs och Skara stift gällande arbetet med papperslösa personer. Vi menar att stiftet har möjlighet att ta en mer aktiv roll. Detta genom gemensamma utbildningar, handledning och nätverkande. Vi önskar se ett mer organiserat arbete i våra stift gällande människor som lever i papperslöshet. Tillsätt en arbetsgrupp bestående av några stiftsanställda, några församlingsanställda och några ideella som får till uppgift att samordna migrationsarbete i Göteborgs- och Skara stift.

Migrationsarbetsgruppen ska:

- Fungera som rådgivande för församlingar och utforma förslag till hur enskilda församlingar kan utforma sitt arbete med människor i papperslöshet.
- Arbetet med personer i papperslöshet behöver integreras i hela kyrkans diakonala arbete, inte lämnas till ett fåtal eldsjälar.
- Initiera teologisk reflektion om vad som är Svenska kyrkans diakonala uppdrag i mötet med papperslösa personer.
- Ansvara för att det sker regelbunden och bredare fortbildning, forskning och reflektion kring migrationsfrågor med särskilt fokus på papperslöshetens livsvillkor. Här är det särskilt viktigt att dessa grupper integreras i kyrkans rättighetsarbete.
- Papperslösheten innebär många samverkande dimensioner av sårbarhet i termer av juridisk sårbarhet, psykisk ohälsa, matfattigdom, bostadslöshet, liksom konsekvenserna av att exkluderas från välfärdens skyddsnät. Denna särskilda utsatthet motiverar diakonal uppmärksamhet och reflektion i varje församling och erbjuder viktiga erfarenheter och lärdomar ur många perspektiv.
- Arbeta med att hitta andra samarbetspartners och finansiering.
- Samordna resurser för fler barmhärtiga rum, där resurser som juridisk rådgivning, medicinsk hjälp, samt akut nödhjälp kan samlas. Kan kontrakten hjälpas åt?

Svenska kyrkan behöver ha närvaro där Migrationsverket har boenden, avresecenter och förvar.

På de platser i våra stift där Migrationsverket har boenden, avresecenter och förvar behöver Svenska kyrkan vara närvarande. Hur kan stiftet ta större ansvar tillsammans med migrationsarbetsgruppen för att detta kan ske? Kan det ske genom samarbete i de olika kontrakten?

Arbetet med människor i papperslöshet är hela församlingens ansvar

Vi vill understryka vikten av att alla i församlingen tillsammans hjälps åt att försvara människovärdet och stå för att varje människa är skapad och önskad av Gud. Mötet med människor i papperslöshet är inte bara diakonens ansvar, ingen ska stå ensam i det här arbetet. Att se och möta sin medmänniska i ögonhöjd är varje kristens kallelse. Här behöver förtroendevalda, ledning, anställda och ideella gemensamt ta fram rekommendationer och policy för hur det ska gestaltas i den lokala församlingen och det omgivande samhället. Vi önskar ett medvetandegörande i våra församlingar om att ett diakonalt förhållningssätt i mötet med människor är allas ansvar och angelägenhet. Även om människor i papperslöshet tenderar att samlas på vissa orter så är det hela kyrkans ansvar. Tillsammans kämpar vi för att människor ska få en värdig vardag och få känna människovärde.

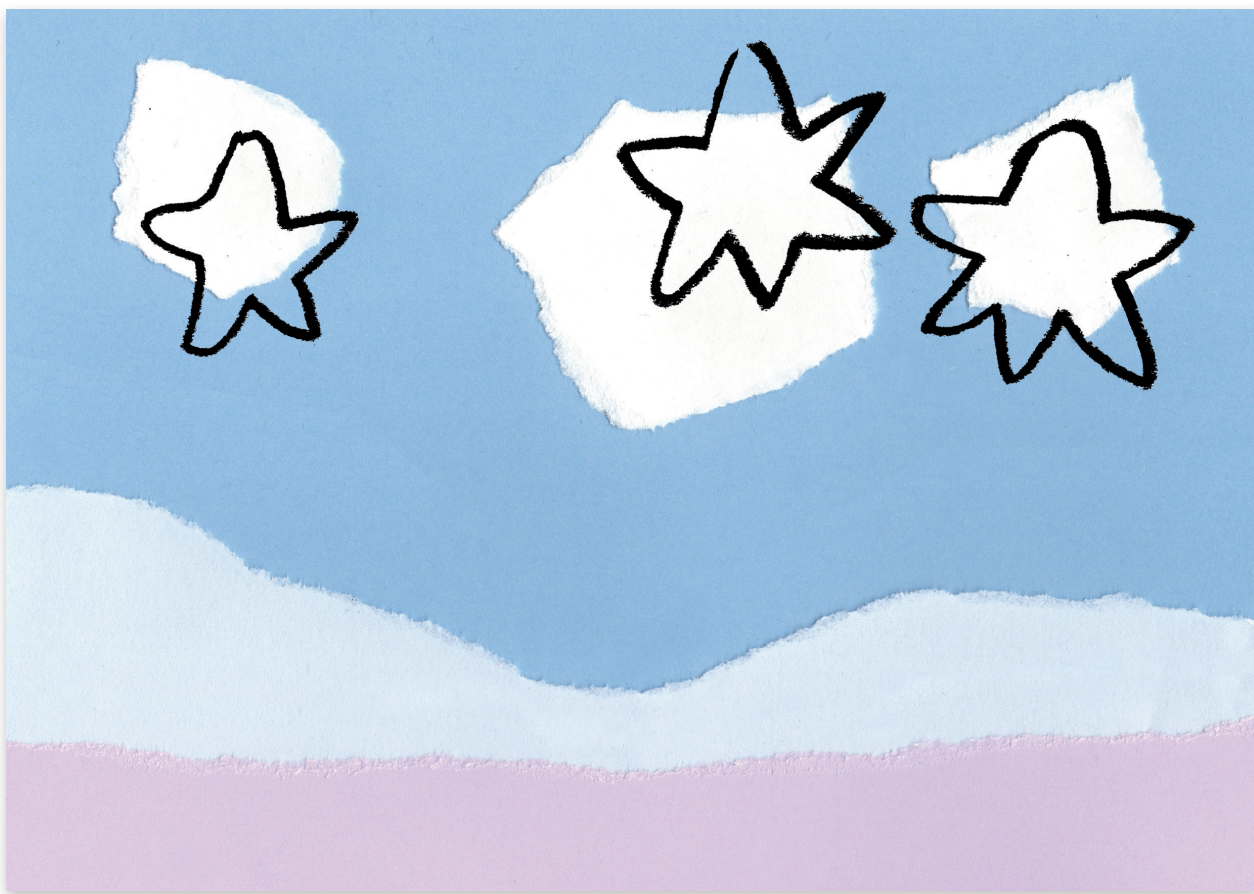

Illustration av Channa Bianca till citat: 'Om ni tiger ska stenarna ropa'.

Ett återinförande av kyrkofriden?

Vi önskar att lyfta frågan om vad som händer med samhällen där det saknas frizoner för människor i papperslöshet. Vi menar att det är viktigt att lyfta frågan om kyrkofrid och om värnandet av människor i extrem utsatthet genom att skapa 'andrum' för dessa. Genom att dra lärdomar om hur kyrkofriden tidigare har sett ut tidigare i Sverige eller hur den tillämpas i andra länder, som Tyskland, menar vi att det är viktigt att undersöka vad det finns för möjligheter för Svenska kyrkan att åter väcka denna fråga och plats till liv.

Hopp och framtidstro

Vi önskar handledningsgrupper för medarbetare som möter papperslösa personer. Vi tror att det är oerhört värdefullt att få dela erfarenheter i grupp. Att kämpa tillsammans ger kraft!

Vi vill att Göteborgs- och Skara stift fortsätter att samarbeta med Göteborgs universitet för att ta del av aktuell forskning inom migrationsområdet för att få förståelse för vad som händer i vårt samhälle.

Vi uppmanar till bön och ljusständningstillfällen i våra församlingar för och med människor som lever i papperslöshet!

Med hopp om ett starkare civilsamhälle,

Mathilda Olsson, rapportförfattare, Linnéuniversitetet Växjö

Åsa Wikman, stiftsdiakon, Skara stift

Anders Stenbäck, stiftsadjunkt, Göteborgs stift

Christine Abrendt, diakon, Göteborgs domkyrkoförsamling

Mariana Viåsen, diakon flykting- och integrationssamordnare, Borås pastorat

Carita Ibarra Kristensen, diakonal samordnare, Mölndals pastorat

Inger Avenlöf-Ehrstedt, diakon, Toarps församling

Kikki Mårtensson, verksamhetsutvecklare Sensus studieförbund

Källor:

Abdelhady, D., Gren, N., & Joorman, M (Red.). (2020). *Refugees and the violence of welfare bureaucracies in Northern Europe*. Manchester University Press.

Al-Khamisi, R., & Kakaee, M. (2019). *Rörelsejuridiken som motstånd*. Arena Idé.

Ansems de Vries, L., & Welander, M. (2016). Refugees, displacement, and the European 'politics of exhaustion'. *openDemocracy*. <https://www.opendemocracy.net/mediterranean-journeys-in-hope/leo-nie-ansems-de-vries-marta-welander/refugees-displacement-and-europ>

Ansems de Vries, L., & Welander, M. (2021, January 13). Politics of Exhaustion: Reflecting on an Emerging Concept in the Study of Human Mobility and Control. *Border Criminologies*. *Oxford Law Faculty*. <https://www.law.ox.ac.uk/research-subject-groups/centre-criminology/centreborder-criminologies/blog/2021/01/politics>

Ascher, H., Andersson, L., & Hjern, A. (2020). *Kunskapsunderlag om levnadsvillkor för personer som lever i papperslöshet i Sverige efter avslag på asylansökan. Resultat från forskningsstudien SHERUM (The Swedish Health Research on Undocumented Migrants Project)* (s. 10).
Rosengrenska stiftelsen.

Biskopsmötet. (2015). *Ett biskopsbrev om diakoni*. Uppsala: Svenska kyrkan.

Elsrud, T., Gruber, S., & Lundberg, A. (Red.). (2021). *Rättssäkerheten och solidariteten - vad hände? : en antologi om mottagande av människor på flykt*. Norrköping: Linköpings universitet, Asylkommissionen.

Nyberg, V. (2022). En solidaritets- och omsorgskris: Civilsamhällets roll som omsorgsutförare i ett bristande välfärdssamhälle. I: Olovsson, A., Brade, L., & Sjöstedt, A., I: (red.) *Aktivism: En antologi om arbete för social och politisk förändring*. Sundsvall: Mittuniversitetet, s. 141-155.

Sager, M., Holgersson, H., & Öberg, K. (Red.). (2016). *Irreguljär migration i Sverige. Rättigheter, vardagsfarenheter, motstånd och statliga kategoriseringar*. Bokförlaget Daidalos.

Sager, M & Öberg, K. (2017). Articulations of deportability. Changing migration policies in Sweden 2015/2016, *Refugee Review*, vol. 3, s. 2-14.

Sigvardsson, E. (2012). *Presenting the absent: an account of undocumentedness in Sweden*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2012. Uppsala.

UNHCR (2023). *Global trends in forced replacement 2022*. Copenhagen: UNHCR.

I samarbete med

Sensus, Skara stift, Göteborg stift, Toarps församling, Borås pastorat, Mölndals pastorat, Göteborgs domkyrkoförsamling, Göteborgs Universitet

sensus

Svenska kyrkan

